

Op zoek naar een beter leven

<http://www.stadstuinen.com/index.php/dewijk/geschiedenis/29-op-zoek-naar-een-beter-leven>

Als je vandaag de dag over de Wilhelminapier loopt, kun je je bij tijd en wijle vergapen aan de grote luxe cruiseschepen die regelmatig aanleggen en iets lekkers nuttigen in Hotel New York of het buitenterras. Aan het einde van de 19e eeuw zag het beeld er heel anders uit. De Wilhelminapier was toen de inschepinghaven voor de vele landverhuizers die op zoek waren naar een beter leven. De meesten van hen vertrokken naar de Verenigde Staten, maar sommigen gingen ook naar Canada, Engeland en Argentinië. Op de Wilhelminapier was in die tijd niet veel meer te vinden dan Hotel New York, de vertrek- en aankomsthal en enkele pakhuizen en loodsen. Bovendien was de Wilhelminapier tot de komst van de Erasmusbrug vanuit het centrum alleen over water bereikbaar.

Landverhuizers

In de periode 1850-1914 emigreerden ongeveer 43 miljoen Europeanen naar het Amerikaanse continent. Deze landverhuizers werden veelal via havensteden in Noordwest-Europa vervoerd. Velen van hen reisden via de Rotterdamse haven. Vormden tot 1875 Nederlanders nog het merendeel van de emigranten, vanaf 1880 waren het steeds meer Oost-Europese joden die in Rotterdam scheep gingen. In de periode 1880-1914 verlieten ongeveer 2.500.000 Oost-Europese joden hun geboorteland.

Hun redenen om te emigreren waren vooral van economische en politieke aard. Onderdrukking, bedreigingen, pogroms, het feit dat zij geen of minder onderwijs konden volgen en het niet mogen uitoefenen van beroepen waren de belangrijkste redenen om te vertrekken.

Veel Oost-Europese landverhuizers reisden per trein vanuit Wenen naar het Maasstation in Rotterdam, ongeveer op de plek waar zich tegenwoordig de Maasboulevard en Tropicana bevinden. Toen zij eenmaal in Rotterdam waren aangekomen, werden zij naar hun tijdelijke verblijfsadressen in Rotterdam gebracht. Dit waren vaak logementen en speciale landverhuizershotels, waaronder Hotel New York op de Wilhelminapier, waarin ook het directiekantoor van de Holland Amerika Lijn was gevestigd.

Hulp en opvang van joodse landverhuizers

Omdat de joodse landverhuizers door acute noodsituaties vaak slecht voorbereid hun land verlieten, waren zij een gemakkelijke prooi voor oplichters en bedriegers. Daardoor raakten velen van hen in nood en werden afhankelijk van liefdadigheid, omdat van overheidsbemoediging op dit gebied nog geen sprake was.

In Rotterdam boden de joodse hulporganisatie Vereeniging Montefiore (gevestigd in Villa Groendal aan de Westzeedijk) en de protestantse organisatie voor Jodenzending Elim hulp aan de joodse landverhuizers. Deze organisaties verstrekten voeding en kleding, boden financiële ondersteuning en soms onderdak. Volgens cijfers van hulporganisaties verbleven de emigranten gemiddeld vier dagen in Rotterdam. Dan ging men verder met de boot naar Noord of Zuid-Amerika of, wanneer de passant te arm was, naar Engeland waar de Britse zusterorganisaties de emigranten financieel verder hielpen en de emigratie via de Britse havens verder ging.

Behalve op passanten naar het Amerikaanse continent richtten deze organisaties zich ook op repatrianten. Het kwam voor dat mensen door ziekte en/of handicap niet werden toegelaten in het land van bestemming, zodat zij weer werden teruggestuurd naar Rotterdam. Ook repatrieerden mensen die niet in staat bleken te zijn om een nieuw bestaan op te bouwen in het land van bestemming.

Het vervoer

De landverhuizers werden over het algemeen met schepen van de Holland Amerika Lijn tussendeks vervoerd. Mannen en vrouwen werden van elkaar gescheiden en de kinderen werden bij de vrouwen ondergebracht. Volgens een gids die eens een rondleiding door Hotel New York verzorgde, was de prijs van de overtocht ongeveer 70,- gulden en duurde de overtocht ongeveer 10 dagen.

Deze manier van reizen was verre van comfortabel. Er bestonden wettelijke voorschriften voor de afmetingen en voorzieningen van de tussendeks ruimte per passagier. Ook was het rantsoen precies voorgeschreven.

De hygiënische toestanden op de tussendekken waren slecht, daarom werden deze elke morgen schoongespoten. Gezien de omstandigheden op de tussendekken waren de meeste landverhuizers bij goed weer te vinden op de speciaal voor hen bedoelde buitendekken.

Wat herinnert ons nu nog aan die tijd?

Het Landverhuizersplein op de Wilhelminapier verwijst rechtstreeks naar het landverhuizersvervoer. Er zijn nog enkele andere straten en pleinen vernoemd naar hoge functionarissen van de Holland Amerika Lijn. Hotel New York is in plaats van tijdelijk onderkomen van landverhuizers en voormalig directiekantoor van de Holland Amerika Lijn nu een van de hotspots op de Kop van Zuid. De aanlegsteiger op de Wilhelminapier functioneert nog steeds. In plaats van lijndiensten leggen nu luxe cruiseschepen aan. In juli 2011 lagen twee schepen van de Holland America Line, nu een cruisemaatschappij, aangemeerd. De namen van deze schepen, Rotterdam en Ryndam, herinneren aan gelijknamige schepen van de Holland Amerika Lijn die landverhuizers vervoerden.

Op de plek waar vroeger het opvanghuis van Elim stond, de Tulpstraat op het Noordereiland, bevindt zich nu het Elim Huis van Gebed. Villa Groendal van Montefiore bestaat niet meer, nu staat de Medische Faculteit van de Erasmus Universiteit op dit terrein.

De geschiedenis van de landverhuizers is door middel van een kunstwerk aanschouwelijk gemaakt. Dit kunstwerk, waarin koffers, tassen en dergelijke van de passagiers zijn gestold, staat op de kop van de Wilhelminapier, vlakbij Hotel New York. In bijgaande foto kijk je door het kunstwerk heen uit op de Nieuwe Maas, de Veerhaven en het Wereldmuseum.

Bronnen

- Groeneveld, W. Elim en de transmigratie van Oost-Europese joden via Rotterdam in de periode 1880-1914 (ongepubliceerde doctoraalscriptie Open Universiteit, 1999)

- Rotterdams Jaarboekje 1996 (p. 389-353), artikel Montefiore Vereeniging tot ondersteuning van behoeftige passanten : een onderzoek naar het functioneren in de periode 1883-1914 (Elise M.J. van Schip)

- Zevenbergen, C. Toen zij uit Rotterdam vertrokken : emigratie door de eeuwen heen. (Zwolle, Waanders, 1990).

- www.joodsamsterdam.nl/rotterdam/gesrotterdampoortmontefiori.htm

- www.engelfriet.net/Alie/Hans/nasmontstaan.htm

- www.wikipedia.nl

Fotoverantwoording

1. Het voormalige gebouw van de Holland Amerika Lijn bij de Rijnhaven in Rotterdam, door Henri Cormont 1996. Bron: Beeldbank Rijkswaterstaat (<https://beeldbank.rws.nl/>)

2. Aanlegsteiger van de Holland Amerika Lijn met ss Amsterdam, ss Statendam en ss Volendam (maker en jaar onbekend). Bron: Beeldbank Rijkswaterstaat (<https://beeldbank.rws.nl/>)

3. Erasmusbrug, Wilhelminapier, Hotel New York en cruiseschepen Rotterdam en Ryndam. Bron: Wies Groeneveld 2011

4. Kunstwerk Landverhuizers op Wilhelminapier. Bron: Wies Groeneveld 2013

Jodenzending heeft niets te maken met antisemitisme. Een boeiende verteller gaat omzichtig te werk: A.A. SPIJKERBOER - 20/01/95

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4512/Cultuur/article/detail/2740933/1995/01/20/Jodenzending-heeft-niets-te-maken-met-antisemitisme-Boeiende-verteller-gaat-omzichtig-te-werk.dhtml>

RECENSIE

Dr. J. F. L. Bastiaanse,

De Jodenzending en de eerste decennia van de Hervormde raad voor kerk en Israel, deel I en deel II. Boekencentrum, Zoetermeer 1995; 1165 blz., EU 150,00.

Dit zegt dr. J. F. L. Bastiaanse in zijn proefschrift over de overgang van de jodenzending naar de Raad voor Israel in de hervormde kerk. De in 1930 geboren historicus promoveerde eergisteren in Leiden. In zijn dissertatie stelt hij tegelijk vast dat die liefde van de christenen voor de joden niet wederzijds is.

Uitvoerig beschrijft Bastiaanse de geschiedenis van de Nederlandse jodenzending sinds de negentiende eeuw. Het idee om de joden voor het christendom te gaan winnen, woei in de vorige eeuw over uit Engeland, in een periode dat het protestantisme een grote zendingsactiviteit aan de dag legde.

In Rotterdam ontstond de Elim-zending, waar de uit Oost-Europa afkomstige Zalman evangeliseerde onder de landverhuizers die omstreeks de eeuwwisseling in groten getale uit Rusland naar de Verenigde Staten trokken. In de jaren twintig en dertig werkten de eveneens uit Oost-Europa afkomstige Trostianetzky, Rottenberg en Tabaksblatt bij de Elimzending.

Wat had deze mensen ertoe bewogen zich te laten dopen?

Trostianetzky was tot de conclusie gekomen dat Jezus de lijdende knecht uit Jesaja 53 was, de oorspronkelijk tot rabbijn opgeleide en altijd evenwichtig optredende Rottenberg liet zich niet zo duidelijk uit over de reden van zijn doop, en Tabaksblatt zei in 1930 dat hij bij Jezus -vrijheid en verlossing- gevonden had, maar in 1980 dat Jezus het gebod van de liefde gegeven had als -de sleutel tot een nieuwe maatschappij. In ieder geval waren ze alle drie ijverig bezig met de zending onder de joden en ondanks heftige tegenstand van joodse zijde gingen ze daarmee door.

In Amsterdam werkte dr. W. ten Boom in het kader van de Nederlandse vereniging voor Israel (NVVI). Aan hem wijdt Bastiaanse vele pagina's. De uit een Haarlems geslacht van klokkenmakers afkomstige Ten Boom was als hervormde predikant doodongelukkig, maar kwam helemaal in zijn element toen hij, na zich in Leipzig in het jodendom verdiept te hebben, kon beginnen aan zending onder de joden. Ten Boom zag in het zionisme een terugval van het joodse volk in nationalisme, maar hield op den duur wel rekening met een herstel van Israel in het duizendjarige rijk.

In de jaren dertig kwam er een stroom joodse vluchtelingen uit Duitsland naar ons land. De gedoopten onder hen waren bij de joodse hulpcomites in ons land niet welkom, maar Ten Boom spande zich tot het uiterst voor hen in: zijn huis in Hilversum zat soms vol illegalen. Ten Boom wordt dan overigens zeer terughoudend bij het dopen van joden: hij meent dat vluchtelingen, die in een dwangpositie verkeren, gemakkelijk uit onzuivere motieven om de doop vragen.

Tijdens de bezetting verbieden de Duitsers Elim en de NVVI, en deze verenigingen gaan dan op in de hervormde Raad voor kerk en Israel. Uitvoerig staat Bastiaanse stil bij het drama van juli 1942: de kerken hadden besloten een aan Seyss-Inquart verzonden protesttelegram van de kansel voor te laten lezen, maar de hervormde synode zag daar op het laatste moment vanaf, in de hoop het leven van honderden gedoopte joden te kunnen redden. De rooms-katholieke kardinaal De Jong liet het telegram wel voorlezen en meteen werden de rooms-katholieke gedoopte joden gedeporteerd.

De hervormde synode wist in het begin nog niet zo goed raad met zijn nieuwe Israel-orgaan: het was allemaal nog even wennen. Ten Boom, die te vroom en te fatsoenlijk was om te kunnen begrijpen wat de nazi's deden, was in de laatste jaren van de bezetting in zijn gedachten bezig met de terugkeer naar ons land van de naar het oosten gedeporteerde joden.

Na de bevrijding kwam de raad voor Kerk en Israel goed van de grond en Bastiaanse haalt dan ds. J. H. Grolle, die Ten Boom in 1947 als secretaris opvolgde, sterk naar voren. In de jaren na de oorlog had Grolle veel bemoeienis met Hadderech, de vereniging van messias-belijvende joden. Deze vereniging wilde het geloof in Jezus op een joodse manier beleven, dus avondmaal vieren aan de sedermaaltijd. Veel leden, die nauwelijks meer een band met het jodendom hadden, toen ze zich lieten dopen, vonden bij Hadderech niet wat ze zochten, en keerden terug naar de synagoge. Grolles grootste prestatie was het, ondanks intense tegenwerking, tot stand brengen van het in 1959 verschenen geschrift Israel en de kerk. In dit geschrift wordt definitief afscheid genomen van zending onder de joden en in plaats daarvan komt het gesprek, waarin de kerk vooral naar Israel moet luisteren. In dit geschrift komt het ook voor het eerst tot een theologische bezinning over het land en de staat Israel, en daarmee is de hervormde kerk de andere kerken in de wereld ver vooruit. De hervormde synode durfde dit geschrift geen -herderlijk schrijven- te noemen en het kreeg in ons land ook niet de aandacht die het verdiende, maar het werd wel in het Duits, Deens, Zweeds en Fins vertaald en kreeg van Ben-Chorin uit Israel een vriendelijke reactie.

Bastiaanse houdt bij 1965 op: dan begint er een nieuwe fase, waarin de ontmoeting met de joden centraal staat. De joden in ons land bleven zeer gereserveerd staan tegenover dit alles: de rabbijnen Schuster, Rodrigues Pereira en J. Soetendorp reageerden niet op het hun toegezonden geschrift Israel en de kerk. Voor zijn dissertatie is Bastiaanse niet over een nacht ijs gegaan: hij heeft zijn welgeteld 7252 voetnoten met enkele bijlagen in een tweede deel onder moeten brengen. Hij gaat heel omzichtig te werk, is terughoudend in zijn beoordeling van mensen en is een boeiende verteller. Zo heeft hij alle eigenschappen die de historicus sieren. Na veel gebed en voortdurende verootmoediging van een groep mensen, o.a. uit -Agape- en het stadsgebed, werd het volgende opnieuw duidelijk: Gods reddend plan voor de wereld, en dus ook voor Rotterdam was, en is nog steeds en alleen verbonden aan Israel en Zijn Messias Jesjoea de Natzarener. Door deze waarheid niet te erkennen, en dan ook volledig in praktijk te brengen, miste men het doel. Deze zonde, en die van de abortus (ni Dieu, ni maitre , eigen baas), wogen steeds zwaarder op de gebedsavonden en uiteindelijk concludeerde men: wij moeten een plek zoeken, niet verbonden aan een bepaalde kerk of groep, waar voortdurend gebed kan zijn. Een van die voorbidders had over Zalman en het -huis Elim- gelezen. Zalman, de orthodoxe Joodse architect die de Messias gevonden had en 11 jaar door Noord-Belgie en Nederland getrokken was om van Jesjoea te getuigen.

(Bron: openingtoespraak van mevr. B.B. Maton-van Gelderen d.d. 3-12-2005 bij de opening van Elim Rotterdam) **Foto s van de eerste bidstond** (WoensdagOchtendGebed) - voor de renovatie en opening

De voorbidders gingen op zoek in de Tulpstraat naar de nummers 14-16.

De nummering bleek veranderd, zij vonden het zeer verwaarloosde pand op no. 58.

Met onderlinge hulp werd het pand (alleen de benedenverdieping) weer bewoonbaar gemaakt.

Er kwam een gift voor de aanbetaling van de huur voor de eerste maand.

Dat was een grote bemoediging.